

Kapitola 2. Umírání

„Když slunce zář a světlo hvězd hasne nám, hasne nám —“

Dva muži s rukama dolů sepjatýma těžkými, pomalými kroky chodí bílou kryptou v kruhu za sebou a táhlými, nesourodými hlasy zpívají smutnou kostelní píseň.

„— tu' milo bývá ducha vznést k nebi tam, k nebi tam —“

Kdosi umřel. Kdo? Snažím se otočiti hlavu. Snad zahlédnu rakev s nebožtíkem a dva vztyčené ukazováčky svíci v hlavách.

„— kde noci více nebývá, kde odvěký jas rozlívá —“

Podářilo se mi zvednouti oči. Nikoho jiného nevidím. Nikdo tu není – jen oni dva a já. Komu to zpívají nénie?

„— ta hvězda věčně zářívá, Ježíš sám, Ježíš sám.“

Je to pohřeb. Je to zcela jistě pohřeb. A koho to pohřbívají? Kdo je tu? Jen oni dva – a já. A já! Je to snad můj pohřeb? Ale, poslyšte, lidé, to je nedorozumění! Já přece nejsem mrtev. Já přece žiju. Vždyť vidíte, že se na vás dívám a mluvím s vámi. Přestaňte! Nepochovávejte mě!

„Když někdo dává naposled, sbohem nám, sbohem nám —“

Neslyší. Jsou hluchí? Nemluví dost hlasitě? Nebo jsem snad opravdu mrtev a oni nemohou slyšet hlas bez těla? A moje tělo tu leží na břiše a já se dívám na svůj vlastní pohřeb? Komické.

„...tu obrací svůj vroucí hled k nebi tam, k nebi tam...“

Vzpomínám. Někdo mě těžce zvedal a oblékal a pak mě nesli na marách, okované kroky duněly chodbou a pak —. A to je všecko. Víc už nevím. Víc už se nepamatuji.

„...kde odvěký jas přebývá...“

Ale to je všecko nesmysl. Žiju. Cítím nějakou dalekou bolest a žízním. Mrtví přece nemají žízně. Vkládám všechny síly do pokusu pohnout rukou a jakýsi cizí, nepřírozený hlas vyráží za mne:

– Pít!

Konečně. Dva muži přestali obcházet v kruhu. Ted' se sklánějí nade mnou a jeden z nich mi zvedá hlavu a přidržuje u úst džbánek s vodou.

– Hochu, musíš také něco pojít. Už dva dny jen piješ a piješ —.

Co mi to povídá? Už dva dny? Který den je dnes? –

Pondělí.

Pondělí. A v pátek jsem byl zatčen. Jak je ta hlava těžká! A jak ta voda chladí. Spát! Nechte mě spát! Kapka zčeřila čirou hladinu studánky. To je pramen na louce, v horách, vím, u hájovny pod Roklanem a drobný, vytrvalý déšť šumí v jehličí lesů... jak sladko je spát... —

A když se opět probudím, je úterý večer a nade mnou stojí pes. Vlčák. Dívá se na mne zkoumavě, krásnýma, moudrýma očima a ptá se:

– Kdes bydlel?

Ach ne, to není ten pes. Ten hlas patří jinému. Ano, ještě někdo tu stojí, vidím vysoké boty, ještě jeden pár vysokých bot a vojenské kalhoty, ale výš už nevidím, hlava se točí, když se chci podívat, ech, co na tom záleží, nechte mě spát —

Středa.

Dva muži, kteří zpívali žalmy, sedí teď u stolu a jedí z hliněných misek. Už je rozeznávám. Jeden je mladší, druhý starší a zdá se, že se nepodobají mnichům. A ani krypta už není kryptou, je to žalární kobka jako každá jiná, prkna podlahy běží sbíhavě od mých očí a tam na konci jsou těžké, temné dveře —

V zámku rachotí klíč, dva muži vyskakují a staví se do pozoru, dva jiní v SS uniformách vstupují a poroučejí, aby mě oblékli, – nevěděl jsem, kolik bolesti je skryto v každé nohavici, v každém rukávě –, pokládají mne na nosítka a nesou po schodech dolů, okované kroky duní dlouhou chodbou — to tedy je ta cesta, po níž už mne jednou nesli a donesli v bezvědomí. Kam vede? V jakém pekle zase končí?

V setmělé, nepřívětivé přijímací kanceláři pankráckého Polizei-Gefängnis. Položili mne na zem a hraně dobrosrdečný český hlas překládá vztekle vyraženou otázku hlasu německého:

– Znáš ji?

Podepírám si rukou bradu. Před nosítky stojí mladé, širokolící děvče. Stojí hrdě, celá vzpřímena, hlavu vztyčenu, ne vzdorně, ale vznešeně, jen oči mírně skloněny, právě jen tolik, kolik bylo třeba, aby na mne viděla a mohla mne jima pozdravit.

– Neznám.

Vzpomínám, že jsem ji zahlédl jednou snad na okamžik v té divoké noci v Petschkově paláci. Teď podruhé. A, žel, nikdy už potřetí, abych jí mohl stisknout ruku za vznešenost, s níž tu stála. Byla to žena Arnošta Lorenze. A byla popravena v prvních dnech stanného práva roku 1942.

– Ale tuhle jistě znáš.

Anička Jiráskova! Probohy, Aničko, jak vy jste se sem dostala? Nevyslovil jsem vaše jméno, nic jste se mnou neměla, neznám vás, rozumíte, neznám.

– Neznám.

– Měj rozum, člověče!

– Neznám.

– *Julo, je to zbytečné, – říká Anička a jen zcela nepatrný pohyb prstů, svírajících kapesník, prozrazuje její vzrušení, – je to zbytečné. Byla jsem usvědčena.*

– Kým?

– *Mlčte! – zaráží kdosi její odpověď a pak ji prudce odstrkuje, když se ke mně sklání a podává mi ruku.*

Aničko!

Už neslyším další otázky. A jen tak z dálky, bezbolestně, jen jako bych se na to díval, cítím, jak mne dva SS nesou zpátky na celu, jak surově pohazují nosítky a se smíchem se ptají, jestli bych se raději nechtěl houpat za krk.

Čtvrtek.

Už začínám vnímat. Jeden z mých spoluvězňů, ten mladší, se jmenuje Karel, druhému, staršímu, říká „otče“. Vypravují mi něco o sobě, ale všechno se mi to v hlavě plete, je v tom nějaká šachta a děti sedí v lavicích, slyším zvon, asi někde hoří, prý za mnou chodí každého dne lékař a SS lazebník a že prý to se mnou není tak zlé, že prý budu zase chlapík. To říká „otec“ a říká to tak naléhavě a Karlík tak horlivě přisvědčuje, že i v tomhle svém stavu cítím, jak chtějí říkat svatou lež. Dobří kumpáni! Je mi líto, že jim nemohu věřit.

Odpoledne.

Dveře cely se otevírají a tiše, na špičkách vbíhá pes. Zastavuje se u mé hlavy a opět si mne zkoumavě prohlíží. A zase dva páry vysokých bot – teď už vím: jeden z nich patří majiteli psa, správci pankrácké trestnice, druhý šéfovi protikomunistického oddělení Gestapa, který předsedal mému nočnímu výslechu, – a pak civilní kalhoty. Běžím po nich pohledem vzhůru – ano, znám, to je ten dlouhý hubený komisař, který vedl přepadový oddíl. Sedá si na židli a začíná výslech:

– *Svou hru jsi prohrál, zachraň alespoň sebe. Mluv!*

Nabízí cigaretu. Nechci. Neunesl bych ji.

– *Jak dlouho bydlels u Baxů?*

U Baxů! Ještě tohle! Kdo jim to řekl?

– *No, vidíš, víme všechno. Mluv!*

Když víte všechno, nač bych ještě mluvil. Nežil jsem svůj život marně – svůj konec si přece nezkazím.

Výslech trvá hodinu. Nekřičí, trpělivě opakuje otázky, a když se nedočká odpovědi, klade druhou, třetí, desátou.

– Což to nechápeš? Je konec, rozumíš, všechno jste prohráli.

– Jen já jsem prohrál.

– Ty ještě věříš ve vítězství Komuny?

– Ovšem.

– On ještě věří, – ptá se šéf německy a dlouhý komisař překládá, – on ještě věří ve vítězství Ruska?

– Ovšem. Nemůže to jinak skončit. Jsem už unaven. Sebral jsem všechny své síly, abych byl ve střehu, teď už odlétá vědomí rychle jako krev z hluboké rány. Ještě cítím, jak mi podávají ruku, – snad čtou znamení smrti na mém čele. Pravda, v některých zemích bývalo dokonce zvykem katů, že políbili odsouzence, než vykonali rozsudek.

Večer.

Dva muži s rukama sepjatýma chodí v kruhu za sebou a táhlými, nesourodými hlasy zpívají smutnou píseň:

„Když slunce zář a světlo hvězd hasne nám...“

Ach, lidé, lidé, nechte toho! Snad je to hezká píseň, ale dnes, dnes je předvečer Prvního máje, nejkrásnějšího, nejradostnějšího svátku člověka. Pokouším se zazpívat něco veselého, ale snad to zní ještě smutněji, protože Karlík se odvrací a otec si utírá oči. Necht', nedám se, zpívám dál a pomalu se přidávají. Usínám spokojen.

Časné jitro Prvního máje.

Hodiny na věžičce trestnice odbíjejí třetí. Poprvé teď je tu jasně slyším. Poprvé od svého zatčení jsem teď při plném vědomí. Cítím svěží vzduch, který stéká otevřeným oknem dolů a oblévá můj slavník na podlaze, cítím stébla slámy, která pojednou tlačí do hrudi a do břicha, každá píď těla bolí tisíci bolestmi a těžko se mi dýchá. Náhle, jako bys otevřel okno, vidím jasně: toto je konec. Umírám.

Trvalo to dlouho, smrti, než jsi přišla. A přece jsem doufal, že se s tebou seznámím až za mnoho let. Že budu ještě žít životem svobodného člověka, že budu ještě mnoho pracovat a mnoho milovat a mnoho zpívat a světem vandrovat. Vždyť teprve teď jsem dozrál a měl jsem ještě mnoho, mnoho sil. Už nemám. Dodýchávají.

Miloval jsem život a pro jeho krásu šel jsem do pole. Miloval jsem vás, lidé, a byl jsem šťasten, když jste mou lásku opětovali, a trpěl jsem, když jste mi nerozuměli. Komu jsem ublížil, odpusťte mi, koho jsem potěšil, zapomeňte! Ať smutek nikdy nepatří k mému jménu. To je má závěť pro vás, táto a mámo a sestry moje, pro tebe, Gustino moje, pro vás soudruzi, pro všechny, s nimiž jsem se měl rád. Myslíte-li, že pláč smyje smutný poprašek stesku, plačte chvíli. Ale nelitujte. Žil jsem pro radost, umírám pro radost a byla by to křivda, kdybyste mi na hrob postavili anděla žalu.

První máji! V těchto hodinách už jsme vstávali na okrajích měst a připravovali svoje prapory. V těchto hodinách už na ulicích Moskvy nastupovaly první oddíly k májové přehlídce. A teď v těchto hodinách miliony lidí bojují poslední bitvu za svobodu člověka a tisíce padají v tomto boji. Jsem jeden z nich. A býti jedním z nich, jedním z bojovníků poslední bitvy, toť krásné.

Ale umírání není krásné. Dusím se. Nemohu vydechnout. Slyším, jak to v hrdle chrčí, ještě probudím své spoluvězně. Snad kdybych to svažil trochou vody — Ale všechna voda v džbánu už je vypita. Tam, pouhých šest kroků ode mne, v záchodku v rohu cely, tam je vody dost. Budu mít však ještě sílu dostat se k ní?

Plazím se po břiše, tiše, tichounce, jako by všechna sláva smrti byla v tom, abych nikoho neprobudil, doplazil jsem se a piju hltavě vodu ze dna záchodku.

Nevím, jak dlouho to trvalo, nevím, jak dlouho jsem se plazil zpět. Vědomí už zase mizí. Hledám tepnu na své ruce. Nic necítím. Srdce vystoupilo vysoko do hrdla a teď prudce padá dolů. Padám s ním. Padám dlouho. Cestou slyším ještě Karlíkův hlas:

– Otče, otče, slyšíš! Chudák, už dodělává.

Dopoledne přišel lékař.

Ale tohle všechno jsem se dověděl až mnohem později. Přišel, prohlédl a zavrtěl hlavou. Pak se vrátil na marodku, roztrhal úmrtní lístek, který večer už vyplnil mým jménem, a řekl s odborným uznáním:

– Koňská nátura! ---

Kapitola 6. Stanné právo 1942

27. května 1943.

Bylo to právě před rokem.

Odvedli mne od výslechu dolů do „biografu“. To bylo denní putování Čtyřstovky: v poledne dolů na oběd, který přivážejí z Pankráce, a odpoledne zase zpátky do čtvrtého patra. Toho dne jsme se však už nahoru nevraceli.

Sedíš a jíš. Lavice plny vězňů, zaměstnaných lžic a žvýkáním. Vypadá to skoro lidsky. Kdyby se všichni, kdo už zítra budou mrtvi, byli v tom okamžiku proměnili v kostlivce, zvonění lžic a kamenných nádob bylo by rázem zaniklo v chrastění kostí a suchém klapotu čelistí. Ale o tom ještě nikdo neměl tušení. Každý s chutí zásoboval své tělo, aby bylo živo ještě týdnů, měsíce, léta.

Skoro by se dalo říci: pohoda. Pak náhle prudký náraz větru. A zase ticho. Jen podle tváří dozorců mohl bys snad soudit, že se něco děje. A potom už přesněji podle toho, že nás vyvolávají a řadí k odjezdu na Pankrác. V poledne! To je nebývalé. Půlden bez výslechu, jsi-li už utrmácen otázkami, na něž nemáš odpovědi, – to je jako dar boží. Zdá se. Ale není.

Na chodbě potkáváme generála Eliáše. Má vzrušené oči, zahlédne mne a i v houšti dozorců šeptne:

– Stanné právo.

Vězňové mají jen zlomky vteřiny na nejdůležitější sdělení. Na němou otázku už nemohl odpovědět.

Dozorci na Pankráci jsou udiveni naším předčasným návratem. Ten, který mne vede do cely, vzbuzuje nejvíce důvěry. Nevím ještě, kdo to je, ale říkám mu, co jsem zaslechl. Vrtí hlavou. Nic neví. Snad jsem špatně slyšel. Ano, možná. Uklidňuje to.

Ale ještě večer přichází a nahlíží do cely:

– Měl jste pravdu. Atentát na Heydricha. Těžce zraněn. V Praze stanné právo.

Druhého rána řadí nás dole na chodbě na cestu k výslechům. Je mezi námi také soudruh Viktor Synek, poslední živý člen Ústředního výboru strany, zatčeného v únoru 1941. Vytáhlý klíčnik v SS uniformě mává mu před očima bílým papírem, na němž zahlédneš tučné litery:

„Entlassungsbefehl“

Surově se chechtá:

– Tak vidíš, žide, tak ses přece dočkal. Propouštěcí rozkaz! Fik —

A ukazuje prstem na hrdle, kde odlítne Viktorova hlava. Otto Synek byl první popravený v stanném právu 1941. Viktor, jeho bratr, je první obětí stanného práva 1942. Odvázejí ho do Mauthausenu. Na odstřel, jak tomu ušlechtilé říkají.

Cesta z Pankráce do Petschkova paláce a zpátky stává se teď denní Kalvarií pro tisíce vězňů. SS, dohlížející ve vozech, „mstí se za Heydricha“. Než vězeňské auto ujede kilometr, teče deseti vězňům krev z potlučených úst nebo z hlav, rozbitých pažbami revolverů. Bývá pro ostatní výhodou, jedu-li ve voze také já, protože moje vousatá brada poutá SS a láká je k důmyslným žertům. Držeti se jí jako závěsu v kymácejícím se autu je jednou z jejich nejoblíbenějších zábav. Pro mne je to dobrá průprava k výslechům, které vypadají podle celkové situace a končí pravidelným:

– Nebudeš-li do zítřka rozumnější, budeš zastřelen.

Není v tom už nic děsivého. Večer co večer slyšíš dole na chodbě vyvolávání jmen. Padesát, sto, dvě stě lidí, které za chvíli naloží spoutané do nákladních aut jako jateční dobytek a odvezou do Kobylis k hromadným popravám. Jejich vina? Především ta, že nemají viny. Byli zatčeni, nesouvisí se žádným velkým případem, není jich třeba k žádnému vyšetřování, a proto se hodí k smrti. Satirická básnička, kterou soudruh přečetl devíti jiným, vedla k jejich zatčení dva měsíce před atentátem. Ted' jsou vezeni na popravu pro – schvalování atentátu. Před půl rokem byla zatčena žena pro podezření, že rozšiřovala nelegální letáky. Nezná se k tomu. Ted' tedy zatknou její sestry a její bratry a muže jejích sester a ženy jejích bratrů a popraví je všechny, protože vybijení celých rodin je heslem tohoto stanného práva. Poštovní zřízenec, zatčený omylem, stojí dole u zdi a čeká, až bude propuštěn. Slyší své jméno a hlásí se. Zařadí

ho do kolony k smrti odsouzených, odvezou, zastřelí a teprve druhého dne se zjistí, že to byla jen shoda jmen, že měl být popraven jiný téhož jména. Zastřelí tedy ještě toho a všechno je v pořádku. Zjišťovat přesně personálie lidí, kterým je brán život, – kdo by se tím zdržoval! A není to zbytečné, když jde o to, vzít život celému národu?

Vracím se pozdě večer od výslechu. Dole u zdi stojí Vlad. Vančura s malým ranečkem svých věcí u nohou. Vím dobře, co to znamená. I on to ví. Tiskneme si ruce. Ještě ho vidím shora z chodby, jak tam stojí s hlavou mírně skloněnou a s pohledem dalekým, dalekým přes celý život. Za půl hodiny vyvolali jeho jméno...

O několik dní později u téže zdi: Miloš Krásný, statečný voják revoluce, zatčený již v říjnu minulého roku, nezlomený ani mučením ani samovazbou. Napůl odvrácen od zdi vykládá cosi klidně dozorcí, který stojí za ním. Zahlídne mne, usměje se, pokývne hlavou na rozloučenou a pokračuje:

– To vám pranic nepomůže. Ještě nás mnoho padne, ale poražení budete vy...

Pak zase nějaké poledne. Stojíme dole v Petschkově paláci a čekáme na oběd. Přivádějí Eliáše. Má noviny pod paží a ukazuje na ně s úsměvem; četl tam právě o svém spojení s těmi, kdo provedli atentát.

– Kecy! – říká krátce a pouští se do jídla.

Vykládá o tom vesele ještě večer, když se s ostatními vrací na Pankrác. Za hodinu nato ho vyvádějí z cely a odvázejí do Kobylis.

Hromady mrtvých se kupí. Už se nepočítají na desítky, ne na sta, ale na tisíce. Stále čerstvá krev dráždí nozdry bestii. „Úřadují“ pozdě do noci, „úřadují“ i v neděli. Ted' nosí všichni uniformu SS, je to jejich svátek, slavnost pobíjení. Posílají na smrt dělníky, učitele, rolníky, spisovatele, úředníky; pobíjejí muže, ženy i děti; vyvražďují celé rodiny, vyvražďují a vypalují celé vesnice. Smrt olovem jako mor obchází zemí a nevybírá.

A člověk v této hrůze?

Žije.

Je to neuvěřitelné. Ale žije, jí, spí, miluje, pracuje a myslí i na tisíce věcí, které se smrtí nijak nespojují. Snad mu někde v týle sedí strašlivá tíha, ale nese ji, ani hlavu nesehne, ani pod ní neklesne.

Uprostřed stanného práva zavezl mne komisař do Bráníka. Krásný červen voněl lipami a pozdními květy akátů. Nedělní večer. Silnice ke konečné stanici tramvají nestačila překotnému proudění lidí, vracejících se z výletu. Byli hluční, veselí, blaženě unaveni, zobímaní sluncem a vodou i pažemi svých milých – jen smrt, jen smrt stále obcházející a mířící i mezi ně jsi na jejich tvářích neviděl. Hemžili se, skotačiví a milí jako králíci. Jako králíci! Sáhni mezi ně a vytáhni jednoho pro své pochutnání – stáhnou se do koutku, ale za okamžik už se hemží dál se svými starostmi, se svými radostmi, s celou chutí k životu.

Byl jsem náhle přesazen z obezděného světa vězení do tohoto strhujícího proudu a chutnal jsem zpočátku trpce jeho sladkou blaženost.

Ne právem, ne právem.

To byl život, který jsem tu viděl, to, z čeho jsem přicházel i toto zde, úhrnem, život pod strašlivým tlakem, ale nezničitelný, ubíjený v jednom a ve stu rostoucí, život, který je silnější smrti. A to že má být trpké?

Ostatně: což my, my v kobkách, žijící přímo v té hrůze – byli jsme z jiného těsta?

Jezdílal jsem někdy k výslechu v policejním autokaru, v němž se stráž chovávala mírně. Díval jsem se okny na ulici, na výklady obchodů, na květinářský stánek, na houfy chodců, na ženy. Napočítám-li devět párů krásných nohou, řekl jsem si jednou, nebudu ještě dnes popraven. A pak jsem počítal, prohlížel, srovnával, bedlivě zkoumal jejich linie, uznával a zavrhoval s vášnivým zaujetím, ne jako by na tom závisel můj život, ale jako by vůbec nešlo o život.

Vracel jsem se na celu pravidelně pozdě. Otecko Pešek už býval zneklidněn otázkou: vrátí se ještě vůbec? Objal mne, pověděl jsem krátce, co je nového, kdo další padl včera v Kobylisích, – a pak jsme hladově pojídali odpornou sušenou zeleninu, zpívali vesele písničky nebo se zlobením hráli tupou hru v kostky, která nás docela strhovala. A to bývalo právě ve večerních hodinách, kdy se každým okamžikem mohly otevřít dveře naší cely a některému z nás zaznít poselství smrti:

– Ty nebo ty, dolů! Všecko s sebou! Rychle!

Nezavolali nás tenkrát. Přežili jsme tu dobu hrůzy. Vzpomínáme dnes na to s údivem nad vlastními pocity. Jak podivně je člověk zařízen, aby unesl i neunesitelné!

Není ovšem možné, aby ty chvíle nezanechaly někde v nás hluboké stopy. Snad leží jako svitek filmu ukryty v mozku a začaly by se rozvíjet, k šílenství rozvíjet jednoho dne ve skutečném životě, kdybychom se jej dožili. Ale možná také, že bychom je viděli jen jako veliký hřbitov, zahradu zelenou, do níž naseli předrahá semena.

Předrahá semena, která vzejdou.

(Julius Fučík - Reportáž psaná na oprátce. Praha: Ottovo nakladatelství, 2008. ISBN 978-80-7360-710-4.)